
De mammoetwet als een voorbeeld van succesvolle onderwijsvernieuwing

Hoofdstuk I.1A

J. Dronkers

In dit artikel wordt op grond van empirisch onderzoek het onverwachte succes geschetst van de mammoetwet bij het verminderen van de ongelijkheid in onderwijskansen van kinderen uit verschillende sociale milieus. Uit dit succes worden ook enkele conclusies getrokken over het mogelijke succes van de basisvorming bij de bestrijding van diezelfde ongelijkheid.

Het ontwerp van wet tot regeling van het voortgezet onderwijs dat in 1959 werd ingediend en dat in de wandeling de mammoetwet wordt genoemd, onderkende twee gebreken van het onderwijsbestel: de schoolkeuze van veel lagere-school-leerlingen is verkeerd en overstapmogelijkheden tussen de verschillende schoolsoorten ontbreken.¹ Om deze problemen op te heffen moesten determinatie en selectie worden verbeterd en horizontale en verticale doorstroombogelijkheden worden gecreëerd. Twee middelen daartoe waren de brugklas en de scholengemeenschap. Toch was de hoofddoelstelling van de mammoetwet een administratief-juridische: het tot stand brengen van één wet voor het gehele voortgezet onderwijs. Het was dan ook een wet met een compromis-karakter. Enerzijds het behouden van het categoriale onderwijssysteem, anderzijds het mogelijk maken van scholengemeenschappen en brugperiodes. In 1963 werd de wet door de Staten-Generaal aangevaard en na experimenten trad zij in 1968 in werking.

Het alternatief

Naast deze officiële reorganisatie, gericht op een samenhangend categoriaal stelsel, ontwikkelde zich in dezelfde periode de aanhang van een geïntegreerd voortgezet onderwijs² met als een van de belangrijkste doelstellingen het verminderen van de ongelijkheid in onderwijskansen van kinderen uit verschillende sociale milieus. Deze aanhang ontstond allereerst in de onderwijswetenschappen (Nieuwenhuis, Stellwag, Idenburg, Van Lieshout en bovenal Van Gelder). Deze ideeën vonden gehoor in de kringen van de Nederlandse Onderwijzers Vereniging (NOV, de voorganger van de huidige ABOP) en het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV, één van voorgangers van het huidige FNV). In

Prof. dr. J. Dronkers is hoogleraar Onderwijskunde aan de Universiteit van Amsterdam.

1969, één jaar na de invoering van de mammoetwet, verbreedde de aanhang voor het geïntegreerde voortgezet onderwijs. Het NVV sprak zich toen uit voor invoering van een 'middelschool'. Werkende jongeren eisten tijdens een demonstratie in Den Haag onder andere de invoering van een middenschool. In 1970 zagen de staatssecretarissen Grosheide en Roolvink voordelen in een nieuw type geïntegreerd voortgezet onderwijs. In 1972 aanvaardde minister Van Veen in beginsel de gedachte van geïntegreerd onderwijs voor de leeftijdsgroep twaalf tot vijftien jaar. In 1973 besluit de minister Van Kemenade tot de experimentele middenschool. In 1975 verschijnt de contourennota waarin het geïntegreerde voortgezet onderwijs zijn plaats krijgt in het toekomstig onderwijsbestel. Sinds die tijd is er over de inrichting van het voortgezet onderwijs veel gediscussieerd en zijn tal van voorstellen gelanceerd. Het ziet er thans naar uit dat in het begin van de jaren negentig een uitgekledede of juist aangeklede gemeenschappelijke basisvorming voor alle leerlingen in de eerste fase van het voortgezet onderwijs wordt ingevoerd.

Bij voorbaat veroordeeld

Toch mag men uit het voorgaande niet concluderen dat de mammoetwet blijkbaar een zo grote mislukking was, dat wetenschappers en politici al één jaar na haar invoering konden constateren dat de mammoetwet *niet* bijdroeg aan de vermindering van ongelijke onderwijskansen van kinderen uit verschillende sociale milieus. In de periode waarin men tot de overtuiging kwam dat geïntegreerd voortgezet onderwijs nodig was, is nooit verantwoord vastgesteld of de mammoetwet bijdroeg aan een vermindering of vergroting van de onderwijsongelijkheid. Nu was de mammoetwet voor haar invoering

reeds veroordeeld tot mislukking. Zo meende Idenburg reeds in 1962, al voordat de mammoetwet werd aanvaard, dat het brugjaar wel moest mislukken en hij stelde die mening op buitenlandse ervaringen. Die buitenlandse ervaringen speelden überhaupt een dominante rol bij de discussie over de invoering van geïntegreerd voortgezet onderwijs. Het al dan niet goed functioneren van de mammoetwet was daarbij nauwelijks belangrijk. De contourennota (1975, 11) zegt als enige hierover: 'pas in de laatste tien tot vijftien jaren lijkt er enige verbetering in de resultaten van het streven naar meer gelijkheid van kansen in het onderwijs op te treden. (...) Ondanks veranderingen in het onderwijs, zoals bijvoorbeeld het brugjaar en de scholengemeenschappen, blijkt de ongelijkheid in onderwijskansen nog steeds onaanvaardbaar groot'. Het is echter volstrekt onduidelijk op welk onderzoek de schrijver van de contourennota zich baseerde. Volgens mij bestond dat onderzoek toen nog niet. Weliswaar merkte de oppositie in de periode 1973-1977 geregeld op dat er niet voldoende bekend was over de effecten van de mammoetwet op de vermindering van de ongelijkheid in onderwijskansen en dienden zij er zelfs moties over in, maar na de val van het kabinet Den Uyl verdween ook bij hen de belangstelling voor de effecten van de mammoetwet op de ongelijkheid in onderwijskansen.

De cohorten

Toch zal ik in dit artikel onderzoek samenvatten naar de effecten van de invoering van de mammoetwet op de vermindering van ongelijke onderwijskansen van kinderen uit verschillende sociale milieus. Dit onderzoek werd gedurende de jaren tachtig hoofdzakelijk buiten de gebruikelijke opdrachtkanalen om verricht. De genoemde moties leidden er

Dit zijn twee belangrijke veranderingen die te zamen wijzen op een toename van de meritocratie in de Nederlandse samenleving.

toe dat de minister het CBS verzocht de schoolloopbanen van een steekproef van 37 duizend leerlingen die in 1977/78 voor het eerst het voortgezet onderwijs bezochten in kaart te brengen, en daarvoor ook middelen ter beschikking stelde. Daardoor ontstond het SMVO-cohort. Het CBS registreerde de loopbaan in het voortgezet en hoger onderwijs van deze leerlingen (CBS, 1982, 1988), terwijl van een deel van de leerlingen ook nog hun loopbaan op de arbeidsmarkt is geregistreerd (Meesters & Huson, 1990).³ Ook waren van deze leerlingen allerlei gegevens bekend over hun ouderlijk milieu, hun schoolprestaties en het onderwijzersadvies aan het eind van de lagere school. Dit SMVO-cohort geeft dus een beeld van de onderwijskansen van een generatie leerlingen die voortgezet onderwijs hebben gevolgd dat overeenkomstig de mammoetwet was ingericht en dat de eerste invoeringsproblemen achter de rug had. Om het effect van de mammoetwet op die onderwijskansen te kunnen vaststellen moeten wij dit SMVO-cohort vergelijken met een overeenkomstig cohort leerlingen die voortgezet onderwijs hebben gevolgd dat niet overeenkomstig de mammoetwet was ingericht. Dit cohort is het 'Van-Jaar-tot-Jaar'-cohort.⁴ Het is een steekproef van 2000 leerlingen die in 1965 het lager onderwijs verlieten (Dieren, 1983). Het ITS te Nijmegen heeft sinds die tijd hun loopbanen in het onderwijs, op de arbeidsmarkt of in het huishouden geregistreerd. Ook van deze leerlingen waren gegevens bekend over hun ouderlijk milieu, hun schoolprestaties en het onderwijzersadvies aan het eind van de lagere school.

De vergelijkingen

De eerste vergelijking van de onderwijskansen van beide cohorten⁵ werd gemaakt door Herpen en Smulders (1980).⁶ Dit werd de

eerste van een lange reeks vergelijkingen tussen de cohorten, die tot vandaag de dag worden gemaakt en die nationaal en internationaal veel aanzien hebben verworven.⁷ Daarbij beperken de vergelijkingen zich tegenwoordig niet tot deze twee cohorten. Er zijn andere cohorten bijgekomen die de schoolloopbanen van oudere en jongere generaties in kaart brengen.⁸ Daardoor is het draagvlak van de conclusies verbreed en daarmee de betrouwbaarheid van deze conclusies vergroot. Men is immers niet meer afhankelijk van de eigenaardigheden van één cohort of generatie. Ook de inperking tot de overgang van lager onderwijs naar voortgezet onderwijs is aan het verdwijnen. De meest recente vergelijkingen bestrijken nu de schoolloopbanen vanaf het eind van de basisschool tot en met vijf jaar voortgezet onderwijs.⁹ Tenslotte worden in de vergelijkingen hoe langer hoe meer verschillende methoden gebruikt, waardoor de methodegevoeligheid van de conclusies kan worden vastgesteld en daardoor dus de betrouwbaarheid ervan.

Toegenomen meritocratie

De eerste duidelijke verandering in de schoolloopbanen van leerlingen sinds de invoering van de mammoetwet is dat schoolprestaties een nog belangrijker rol zijn gaan spelen in de schoolloopbaan aan het eind van de basisschool en in het voortgezet onderwijs. Tegelijkertijd is de betekenis van het beroep van de vader van de leerlingen voor deze schoolloopbaan aan het eind van de basisschool en in het voortgezet onderwijs afgenomen. Dit zijn twee belangrijke veranderingen die te zamen wijzen op een toename van de meritocratie in de Nederlandse samenleving. Met meritocratie wordt bedoeld dat de selectie van individuen voor vooraanstaande posities in een samenleving alleen zou worden be-

paald door hun bekwaamheden en door hun inspanningen. De stand of klasse waarin individuen zijn geboren zou bij die selectie geen rol meer spelen. Het streven naar meer meritocratie in de samenleving gaat terug op het verlichtingsideaal en men vindt het terug in elke moderniseringsbeweging.¹⁰ De mammoetwet heeft dit streven blijkbaar bevorderd. Vooral het effect van vaders beroep op het onderwijzersadvies en de eerste schoolkeus in het voortgezet onderwijs is duidelijk teruggelopen ten gunste van het effect van de schoolprestaties van de leerling zelf. Dit zou heel goed kunnen worden verklaard door het afschaffen van het afzonderlijke toelatingsexamen tot de hogere vormen van voortgezet onderwijs, door de grotere invloed van de onderwijzers op de overgang naar het voortgezet onderwijs (hun advies was daarbij immers belangrijk) en door de grotere zichtbaarheid van schoolprestaties door eindtoetsen in het basisonderwijs. Wel is het effect van vaders beroep op de loopbaan in de jaren na de brugklas wat groter dan het effect van vaders beroep op de loopbaan in de hogere klassen in het pre-mammoetwetonderwijs, want in de jaren na de brugklas moeten in het mammoetwetonderwijs vaker beslissingen worden genomen over op- en afstroom naar hogere of lagere onderwijstypen; een probleem dat in het pre-mammoetwetonderwijs veel minder voorkwam. Maar dit toegenomen effect van vaders beroep op de loopbaan in de jaren na de brugklas weegt niet op tegen het afgenomen effect van vaders beroep op het onderwijzersadvies en de eerste schoolkeus. Een mogelijke verklaring voor de geringe omvang van de toename van het effect van vaders beroep in de jaren na de eerste schoolkeuze zijn de verbeterde doorstroommogelijkheden en de grotere differentiatie die door de mammoetwet in het voortgezet onderwijs is gerealiseerd. De invoering

van de HAVO als brug tussen de MULO/MAVO en VHMO/VWO is de belangrijke differentiatie, omdat hierdoor de keuze tussen beide extremen minder dramatisch werd. De invoering van vakkenpakketten betekende ook een verdere differentiatie in het voortgezet onderwijs, omdat de keuze van verschillende vakkenpakketten in één schooltype een dramatische keuze tussen afstroom en zittenblijven kan vermijden. Gegeven de kosten-en-batenbalans bij keuzen in de schoolloopbaan zullen dramatische keuzen moeilijker zijn voor kinderen uit de lagere milieus dan voor kinderen uit hogere milieus. Daaruit vloeit voort dat de minder dramatische keuzen in het mammoetwetonderwijs als gevolg van de verbeterde doorstroommogelijkheden en de grotere differentiatie, hebben bijgedragen aan het afgenomen effect van vaders beroep op de loopbaan in het voortgezet onderwijs.

Toegenomen onderwijsdeelname

Toch behoeft de gegroeide meritocratie niet de enige verklaring te zijn van het afgenomen effect van sociaal milieu op de loopbaan in het voortgezet onderwijs. Een concurrerende verklaring van het verminderde effect van het ouderlijk milieu op de loopbaan in het voortgezet onderwijs is het toegenomen succes van leerlingen sinds de invoering van de mammoetwet om de eerste barrières in het voortgezet onderwijs te nemen, waarbij het milieueffect over het algemeen groter is. Naarmate meer leerlingen deze eerste milieugevoelige barrières succesvol weten te nemen, neemt het effect van het ouderlijk milieu op dat schoolloopbaanonderdeel voor de hele leerlingpopulatie af. Deze concurrerende verklaring van het verminderde effect van vaders beroep krijgt gedeeltelijk steun van de conclusies van Dronkers (1990b). Dit zou betekenen dat de beslissingen in het mammoetwet-

Het effect van de opleiding van de ouders op de schoolloopbanen van hun kinderen is zo goed als niet veranderd.

onderwijs niet minder milieugevoelig zijn dan die van het pre-mammoetwetonderwijs, maar alleen dat de mogelijkheden om die barrières te overwinnen in het mammoetwetonderwijs groter zijn geworden. Dit succes van leerlingen bij het nemen van barrières hangt in deze verklaring meer samen met de groei van de onderwijsdeelname en de mogelijkheden die het mammoetwetonderwijs daarbij biedt dan met een verminderde milieugevoeligheid van het mammoetwetonderwijs.

Op-, af- en doorstroom

De tweede duidelijke verandering in de schoolloopbanen van leerlingen sinds de invoering van de mammoetwet is dat de op-, af- en doorstroom tussen de verschillende onderwijstypen in het voortgezet onderwijs zijn veranderd.

Allereerst is het percentage leerlingen dat na de basisschool het onderwijs verlaat sterk gedaald. Deze ontwikkeling is niet aan de mammoetwet of zelfs de leerplichtverlenging toe te schrijven, maar is het resultaat van het lange-termijnproces van groei van onderwijsdeelname in de moderne samenlevingen. Ook het percentage leerlingen dat het voortgezet onderwijs zonder enig diploma verlaat, is gedaald.¹¹ Naast de algehele groei in onderwijsdeelname kan de mammoetwet hierbij ook een rol hebben gespeeld. De mammoetwet schiep door meer schooltypen, studierichtingen en vakkenpakketten een meer gedifferentieerd stelsel van niveaus waarop leerlingen het voortgezet onderwijs gediplomeerd konden verlaten. Blijkbaar biedt een dergelijk gedifferentieerd stelsel meer mogelijkheden een diploma te verwerven.

Ten tweede blijken er in het mammoetwetonderwijs meer leerlingen gedurende de eerste vijf jaar van het voortgezet onderwijs van schooltype te veranderen. Bosma, Dronkers

en Hagenaars (1989, 3) vermelden bijna een verdubbeling van het percentage leerlingen dat van schooltype verandert (van 20 naar 37%). Deze verdubbeling kwam vooral ten goede aan een vergrote doorstroming naar hogere onderwijstypen in het mammoetwetonderwijs (van 9 naar 22%). Echter, in tegenstelling tot de oorspronkelijke verwachting, vindt deze vergrote overstap naar hogere onderwijstypen in hoofdzaak niet plaats tijdens de eerste school in het voortgezet onderwijs (de z.g. opstroom) maar pas na het voltooien van deze eerste school (de z.g. doorstroom). Met andere woorden: de verwachte opstroom is uitgebleven maar een onverwachte doorstroom is mede door de mammoetwet met zijn verbeterde aansluiting tussen schooltypen ontstaan. Vooral de grote doorstroom van het laagste niveau in het voortgezet onderwijs (LBO, MAVO) naar het midden-niveau in het voortgezet onderwijs (MBO, HAVO) is verantwoordelijk voor deze stijging. Ten derde is de overstap naar lagere onderwijstypen (de z.g. afstroom) door dezelfde verbeterde aansluiting van de mammoetwet ook toegenomen (van 11 naar 15%). De afstroom concentreert zich niet in een bepaald schooltype. De gegroeide afstroom is de keerzijde van de nog veel meer gegroeide doorstroom.

Keerzijden

Er zijn meer keerzijden aan deze successen van de mammoetwet. Het effect van de opleiding van de ouders op de schoolloopbanen van hun kinderen is zo goed als niet veranderd, terwijl de kracht hiervan gelijk of groter is dan die van vaders beroep. Men kan hiervoor twee verklaringen geven. Allereerst heeft de opleiding van de ouders een veel nauwere relatie met schoolprestaties dan het beroep van de vader. Datgene wat de ouders op

school hebben geleerd kunnen zij bijna direct gebruiken om de schoolprestaties van hun kinderen te stimuleren, terwijl het effect van vaders beroep slechts via de vorming van waarden, normen en attitudes invloed kan hebben op de schoolprestaties van de kinderen. Ten tweede zijn er allerlei aanwijzingen dat het belang van opleiding als een van de grondslagen van de ongelijkheden in onze samenleving, toeneemt ten koste van het belang van het uitgeoefende beroep. Deze algemene maatschappelijke ontwikkeling zou kunnen worden teruggevoerd op de minder belangrijke plaats van betaalde arbeid in het leven van moderne mensen, de toegenomen betekenis van kennis en vaardigheden in verhouding tot eigen financieel kapitaal, en de groeiende complexiteit en internationalisering van de samenleving waarin onderwijs steeds meer nodig is om het hoofd boven water te houden. Welke van deze twee verklaringen ook juist moge zijn, het resultaat is duidelijk zichtbaar: het groeiende belang van de opleiding van de ouders in vergelijking met vaders beroep.

Er is nog een keerzijde aan het succes van de mammoetwet. Het heeft nauwelijks de voorwaarden veranderd voor het leveren van goede schoolprestaties, verbonden met het sociaal milieu van de leerling. Met andere woorden: de effecten van vaders beroep en de opleiding van de ouders op schoolprestaties aan het eind van de basisschool is na invoering van de mammoetwet nog even groot als daarvoor. Hierbij moet worden aangetekend dat het onjuist is van de mammoetwet, gericht op het voortgezet onderwijs, te vergen dat zij ook leidt tot veranderingen in de milieu-invloeden op het jonge kind. Echter, gecombineerd met het toegenomen belang van schoolprestaties voor de verdere schoolloopbaan, betekent dit constante milieu-effect op schoolprestaties dat het totale effect van het

sociaal milieu sinds de mammoetwet nauwelijks is verkleind. Door de veranderingen in het onderwijssysteem is de directe invloed van vaders beroep op de schoolloopbaan vervangen door een indirecte invloed van het sociaal milieu via de schoolprestaties. Young (1958) beschrijft het toegenomen belang van dit indirecte milieu-effect als de schaduwzijde van de meritocratie, waardoor de meritocratie zou kunnen eindigen in een 'erfelijke' prestatie maatschappij.

Maatschappelijke veranderingen

Veranderingen in de onderwijskansen behoeven niet door de mammoetwet veroorzaakt te zijn. Het is goed mogelijk dat de wet werd ingevoerd op een moment dat de ongelijke onderwijskansen om andere redenen, die niet met de wet samenhangen, gingen veranderen. Zo zijn in dezelfde periode (1960-1980) de onderwijskansen van meisjes sterk verbeterd, maar uit nauwkeurige analyse bleek dat deze verandering niet door de mammoetwet is veroorzaakt.¹² Ook de onderwijskansen van boerenkinderen en meer algemeen van de plattelandsbevolking zijn in dezelfde periode verbeterd, maar ook in dit geval bleek deze verandering niet met de mammoetwet samen te hangen. De toegenomen meritocratie en de gegroeide op-, af- en doorstroom kunnen echter met een zekere waarschijnlijkheid wel met kenmerken van de mammoetwet in verband worden gebracht, in tegenstelling tot de veranderde onderwijskansen van meisjes en plattelandskinderen.

Het zou echter kunnen zijn dat de toegenomen meritocratie een onderdeel is van het lange-termijnproces van de modernisering van de Nederlandse samenleving, waarbij de samenhang tussen de sociale positie van de ouders en de sociale positie van de kinderen verzwakt onder invloed van economische¹³ en

De determinatie en selectie bij de overgang van het lager naar het voortgezet onderwijs werden verbeterd doordat het in toenemende mate werd gebaseerd op uitsluitend schoolprestaties.

politieke¹⁴ factoren. Ganzeboom en De Graaf (1989a; 1989b) laten duidelijk zien dat in Nederland in de periode 1900-1980 een trendmatige verzwakking van de samenhang tussen het beroeps- en opleidingsniveau van de vader en het opleidingsniveau van zijn kinderen is opgetreden. De geconstateerde meritocratisering als gevolg van de mammoetwet is dus geen geïsoleerde gebeurtenis, maar lijkt veeleer de uitdrukking te zijn van een lange-termijnontwikkeling. Ganzeboom en de Graaf konden geen onderscheid aanbrengen tussen het effect van de sociale positie van de ouders op schoolprestaties en schoolloopbaan-beslissingen. Daardoor kan nog niet worden vastgesteld of de trendmatige verzwakking alleen betrekking heeft op de schoolloopbaan of ook op de schoolprestaties. Later toonden De Graaf en Ganzeboom (1990) aan dat een belangrijk deel van de trendmatige verzwakking van de samenhang tussen het beroeps- en opleidingsniveau van de vader en het opleidingsniveau van zijn kinderen terug te voeren is op de gegroeide onderwijsdeelname in de periode 1900-1980¹⁵, maar zij bleven een trendmatige verzwakking van de genoemde samenhang vinden. Nu kan men eindeloos twisten over de vraag of de mammoetwet een noodzakelijke voorwaarde voor deze trendmatige verzwakking is. Dit lijkt mij niet het geval omdat Ganzeboom en De Graaf constateerden dat de trendmatige verzwakking rechtlijnig was en niet verbonden leek met concrete onderwijshervormingen. Wel kan de mammoetwet een voldoende voorwaarde zijn voor de trendmatige verzwakking, omdat de vergrote op-, af- en doorstroommogelijkheden, de vergrote differentiatie in opleidingsmogelijkheden en de duidelijker en algemeen geldige toelatingsregels tot het voortgezet onderwijs passen in een ontwikkeling naar meer mobiliteit op basis van prestatie in plaats van op basis van klasse of stand.

Oorzaken van succes

Uit het bovenstaande blijkt dat de mammoetwet alvast de twee vooraf genoemde gebreken van het pre-mammoetwetonderwijs (de schoolkeuze van veel lagere-school-leerlingen is verkeerd en overstapmogelijkheden tussen de verschillende schoolsoorten ontbreken) heeft weten bij te stellen. De determinatie en selectie bij de overgang van het lager naar het voortgezet onderwijs werden verbeterd doordat het in toenemende mate werd gebaseerd op uitsluitend schoolprestaties. Ook de horizontale en verticale doorstroommogelijkheden werden gecreëerd, zoals uit de toegenomen op-, af- en doorstroming blijkt. Twee middelen om deze gebreken te verhelpen (de brugklas en de scholengemeenschap) hebben positief bijgedragen. Maar ook het groter aantal opleidingstypen (in het bijzonder de HAVO) en de ruimere keuzemogelijkheden in studierichtingen en vakkenpakketten waren van grote betekenis voor het bestrijden van de gesignaleerde gebreken, hoewel de HAVO en de vakkenpakketten niet hiervoor waren bedoeld. Het afschaffen van het toelatingsexamen en de invoering van het publieke onderwijzersadvies en een controleerbare schoolvorderingstoets hebben ook bijgedragen tot de toenemende betekenis van schoolprestaties voor de loopbaan in het voortgezet onderwijs.

Men kan het succes van de mammoetwet ook geheel of gedeeltelijk beschouwen als een uitdrukking van twee lange-termijnontwikkelingen: meritocratisering van de selectie en de groei van onderwijsdeelname in moderne samenlevingen. De mammoetwet was in deze interpretatie een voorwaarde waardoor deze lange-termijnontwikkelingen zich konden doorzetten. Deze ontwikkelingen bevorderden op hun beurt het succes van de mammoetwet, hoewel men bij deze interpretatie niet

kan zeggen dat de mammoetwet haar eigen succes veroorzaakte.

Lessen voor de basisvorming

Indien de bovenstaande analyse van het succes van de mammoetwet correct is, heeft zij gevolgen voor de in te voeren basisvorming in het voortgezet onderwijs en haar kansen op succes.

Uit de betekenis van de vergrote differentiatie van opleidingsniveaus en de verkleining van de verschillen tussen de alternatieven voor het succes van de mammoetwet vloeit voort dat een basisvorming, die slechts een of enkele afsluitingsniveaus kent, geen bijdrage zal leveren aan een verbetering van de onderwijskansen. Alleen een basisvorming met meer afsluitingsniveaus die per vak verschillen en met bijpassende doorstroombmogelijkheden, zal een bijdrage kunnen leveren aan een verbetering van de onderwijskansen. Met andere woorden: alleen als de basisvorming zoveel mogelijk op-, af- en doorstroombmogelijkheden tussen zoveel mogelijk niveaus kent, zal ze succes hebben.

Uit de betekenis van een controleerbare schoolvorderingentoets en een publiek advies van leerkrachten voor het succes van de mammoetwet vloeit voort dat een basisvorming, zonder duidelijke en controleerbare toetsing van de voortgang, geen bijdrage zal kunnen leveren aan de verbetering van onderwijskansen.

Uit de betekenis van de toegenomen onderwijsdeelname voor het succes van de mammoetwet vloeit voort dat een basisvorming, die de onderwijsdeelname aan hogere vormen van voortgezet onderwijs weet te bevorderen, een bijdrage zal leveren aan het verbeteren van de onderwijskansen.

Ik laat graag aan de lezers over te beoordelen of de in te voeren basisvorming in het voort-

gezet onderwijs voldoet aan de bovengenoemde kenmerken.

Noten

- 1 In de eerste drie alinea's maak ik gebruik van de beschrijving van Karstanje (1987:293-301).
- 2 Ik geef de voorkeur aan de term 'geïntegreerd voortgezet onderwijs' boven de term 'middenschool' omdat de laatstgenoemde politiek te beladen is geworden en bovendien verwijst naar een heel specifieke invulling daarvan in de middenschoolexperimenten.
- 3 Strikt genomen mogen de analyses van dit arbeidsmarkt-deel van het SMVO-cohort niet tot de wetenschap worden gerekend omdat als gevolg van de overdreven privacy-eisen van het CBS niemand de betrokken onderzoekers kan controleren.
- 4 Het is veelzeggend dat de verzameling van dit belangrijke cohort niet werd gefinancierd door het ministerie van O & W of door het SVO, maar door het ministerie van sociale zaken.
- 5 Met deze cohorten zijn uiteraard veel meer analyses uitgevoerd die niet handelen over ongelijke onderwijskansen van verschillende generaties. Dergelijke longitudinale gegevens zijn een schatkamer voor de beantwoording van alle soorten vragen. Zie voor een overzicht van alle analyses met het SMVO-cohort: CBS, 1988:43-45.
- 6 Dit was niet de eerste vergelijking van de onderwijskansen van een mammoetwetgeneratie met die van een pre-mammoetwetgeneratie. Peschar (1978) maakte de eerste vergelijking toen hij de overgang van lager naar voortgezet onderwijs van twee generaties in de stad Groningen vergeleek. De eerste generatie maakte die overgang in 1961, de tweede in 1973.
- 7 De volledige lijst omvat Herpen en Smulders (1980), de Jong, Dronkers en Saris (1982), Bakker, Dronkers en Schijf (1982), de Jong (1982), Dronkers, de Graaf, de Haan, Peek en Swanborn (1982), Meesters, Dronkers, en Schijf (1983), Herpen en Thijssen (1984), Vrooman en Dronkers (1985), Faasse, Bakker, Dronkers en Schijf (1986), Willemse (1987), Bosma, Dronkers en Hagenaars (1989), Bakker en Schouten (1990), Dronkers (1990a, 1990b), Dronkers en Bosma (1990) en Schijf en Dronkers (1990). Een vroeg overzichtsartikel over deze onderzoekstraditie is van Dronkers (1983).
- 8 De oorspronkelijke enquêteformulieren van het Noord-Brabant cohort van Sonnemans en Matthijssen werd in 1980 teruggevonden en opnieuw gecodeerd. Ook werden deze respondenten, leerlingen in Noord-Brabant die in 1952 de lagere school verlieten, in 1982

Indien de analyse van het succes van de mammoetwet correct is, heeft zij gevolgen voor de in te voeren basisvorming in het voortgezet onderwijs en haar kansen op succes.

opnieuw opgezocht en geënquêteerd over hun school- en beroepsloopbaan. Het CBS startte in 1982 het SLVO-cohort dat een steekproef uit de leerlingen die in de hoogste klas van het gewoon lager onderwijs zaten. Ook de GALO-data, die betrekking hebben op lagere-schoolleerlingen in 1958, 1959 en 1970 in de stad Groningen, zijn voor vergelijkingen gebruikt (zie ook noot 6).

9 Deze periode zou nu reeds veel langer kunnen zijn, indien het CBS ook de meer recente gegevens over het SMVO-cohort zou vrijgeven. Problemen rond het betalen voor CBS-gegevens en de privacy-regels beletten dit.

10 Het streven naar meer gelijke onderwijs- en beroepskansen van mannen en vrouwen past goed in dit streven naar meer meritocratie. Stand of klasse als onjuist selectie criterium is aangevuld met geslacht.

11 Helaas ging deze daling van het percentage ongediplomeerde schoolverlaters (onvermijdelijk?) samen met een mogelijk nog snellere inflatie van de maatschappelijke waarde van de diploma's in het voortgezet onderwijs.

12 Het is niet erg duidelijk waardoor de onderwijskansen van meisjes veranderden (zie Dronkers, 1990a).

13 Het gaat hier om de groei van de economie, de verandering van de beroepsstructuur, de gegroeide communicatie en ruimtelijke mobiliteit, en het verdwijnen van traditionele scheidslijnen volgens etnische afkomst en religie.

14 De sociaal-democratische beweging en de deelname aan de regering.

15 Dit resultaat bevestigt de conclusie van Dronkers (1990b) dat een deel van de afname van het effect van het milieu van de ouders op de schoolloopbaan in het voortgezet onderwijs is terug te voeren op het toegenomen succes van leerlingen bij het overwinnen van barrières in de schoolloopbaan.

Literatuur

Bakker, B., J. Dronkers en H. Schijf, Veranderingen in individuele schoolloopbanen tussen 1959 en 1977 in de stad Groningen. *Mens en Maatschappij*, 1982, 57:253-266.

Bakker, B.F.M. en S.P. Schouten, *Trends in onderwijskansen. Een vergelijking van de overgang naar het voortgezet onderwijs van de generaties geboren rond 1953, 1965 en 1971*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek, 1990. Paper voor het Congres Vrouwen/Mannen; Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen 1990. 19 en 20 april 1990, Amsterdam.

Bosma, H., J. Dronkers en J. Hagenaars, *Onderwijskan-*

sen voor en na de Mamoetwet. Een historische vergelijking van de schoolloopbanen in het voortgezet onderwijs. De toepassing van loglineaire analyse. Tilburg: Vakgroep Sociologie Katholieke Universiteit Brabant, 1989. Paper voor de Onderwijsresearchdagen, mei 1989, Leiden.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs; cohort 1977, schoolkeuze*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1982.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Schoolloopbaan en herkomst van leerlingen bij het voortgezet onderwijs, SLVO-cohort 1982. Deel 1 schoolkeuze*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1988.

Contouren van een toekomstig onderwijsbestel. *Tweede Kamer, zitting 1974-1975, 13459, nrs. 1-2*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1975.

Diederer, J., *De keuze van een beroep. Van jaar tot Jaar. Derde fase: Een onderzoek naar de school- en beroepsloopbaan en naar de betekenis van beroepsarbeid van jongens en meisjes die in 1965 het lager onderwijs verlieten*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie, 1983.

Dronkers, J., 'Have inequalities in educational opportunity changed in the Netherlands? A review of empirical evidence.' *Netherlands' Journal of Sociology*, 1983, 19:133-150.

Dronkers, J., *Verbeterden de loopbanen in het voortgezet onderwijs van meisjes door de mammoetwet of door veranderingen in het gezin?* Amsterdam: Postdoctoraal Instituut voor de Sociale wetenschap, 1990a. Paper voor het Congres Vrouwen/Mannen Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen 1990, 19 en 20 april 1990, Amsterdam.

Dronkers, J., *The impact of parental occupation and education on the transitions in primary and secondary school before and after the educational reforms of 1968 in the Netherlands*. Amsterdam: Postdoctoraal Instituut voor de Sociale Wetenschap, 1990b. Paper presented in the session 'Education and Mobility' of the research committee 'Social Stratification and Mobility' at the XIIth World Congress of Sociology, 9-13 July 1990, Madrid (Spain).

Dronkers, J. en H. Bosma, The consequences of educational reform for the unequal educational opportunities of children of different social classes in secondary schools. *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 1990, 10:268-278.

Dronkers, J., P. de Graaf, D. de Haan, J. Peek en P.G. Swanborn, Boudon's onderwijsmodel in Nederland; veranderingen in ongelijke onderwijskansen. *Comenius*, 1982, 2:97-133.

Faasse, J.H., B. Bakker, J. Dronkers en H. Schijf, Voor en na de Mamoet; een vergelijking van individuele schoolloopbanen in het voortgezet onderwijs in

- Noord-Brabant voor en na de invoering van de Mamoetwet. *Mens en Maatschappij*, 1986, 61:75-94.
- Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf, Intergenerationele opleidingsmobiliteit in Nederland van geboortecohorten 1891-1960. *Sociale wetenschappen*, 1989a, 32:263-278.
- Ganzeboom, H.B.G. en P.M. de Graaf, Veranderingen van onderwijskansen in Nederland tussen 1900 en 1980. In: J. Gadovrek en J.L. Peschar (red.), *De open samenleving; sociale veranderingen op het terrein van geloof, huwelijk, onderwijs en arbeid in Nederland*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1989b: 110.
- Herpen, L.W. van en R.H.M. Smulders, Sociale beroepsgroep en schoolkeuze. In: *CBS select 1, statistische opstellen*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1980: 117-134.
- Herpen, M. van en L. Thijssen, Ongelijke deelname aan het voortgezet onderwijs. *Comenius*, 1984: 414-428.
- Idenburg, P.J. *Het ideaal van de optimale ontwikkeling der talenten en de pedagogische structuur van het schoolwezen*. Groningen: J.B. Wolters, 1962. Mededeling van het Nutseminarium voor Pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam no. 68.
- Jong, U. de. *Inequality in school career: gender and class, different problems, different solutions*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1982. Paper voor het Xde wereldcongres over de sociologie te Mexico City, augustus 1982.
- Jong, U. de, J. Dronkers en W.E. Saris, Veranderingen in schoolloopbanen tussen 1965 en 1977. *Mens en Maatschappij*, 1982, 57:26-54.
- Karstanje, P.N., Voortgezet onderwijs. In: J.A. van Kemenade, N.A.J. Lagerweij, J.M.G. Leune en J.J.M. Ritzen (red.), *Onderwijs: Bestel en beleid 3; Onderwijs in ontwikkeling*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1987: 181-249.
- Meesters, M., J. Dronkers en H. Schijf, Veranderende onderwijskansen? Een derde voorbeeld en afrondende conclusies. *Mens en Maatschappij*, 1983, 58:5-27.
- Meesters, M.J. en J.M. Huson. *Schoolloopbanen en arbeidsmarktpositie*. Den Haag: Stichting Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderwijs (OSA). OSA-werkdocument nr. W 68, 1990.
- Peschar, J.L., *Educational Opportunity within and between Holland and Sweden; the Semi-experimental Approach*. Sociologische Gids, 1978, 25:273-296.
- Schijf, H. en J. Dronkers, Groningen opnieuw bezocht; buurten en schoolloopbanen tussen 1960-1971. In: C.A.C. Klaassen en P.L.M. Jungbluth (red.), *Onderwijs Research Dagen 1990; Onderwijs en Samenleving*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, 1990: 67-76.
- Vrooman, J. en J. Dronkers, Continuïteit en verandering in onderwijsongelijkheid; een empirisch onderzoek bij twee generaties leerlingen uit Noord-Brabant (1940-1965). In: J.E.L. Costongs, J.L. Knip en F. van der Krogt (red.), *Veranderingen in onderwijs en schoolorganisaties*. Amsterdam: Swets en Zeitlinger, 1985: 65-78.
- Willemse, P., Overleving in de bovenstroom van het voortgezet onderwijs: veranderde milieu-effecten voor jongens en meisjes. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 1987, 12:329-343.
- Young, M. *The rise of the meritocracy, 1870-2033; an essay on education and equality*. London: Thames and Hudson, 1958.